

O‘ZBEKISTON- IJTIMOIIY-HUQUQIY DAVLAT

Mamanazarov Solijon Sherzodbek o‘g‘li

Nizomiy nomidagi TDPU Tarix fakulteti Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi yo‘nalishi talabasi

solijonmamanazarov01@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolda O‘zbekiston Respublikasining aholini ijtimoiy jihatdan qo‘llab quvvatlash, ularning mehnat qilishi, ishsizlikdan himoyalaniishi haqida davlat siyosati haqida so‘z yuritiladi. Ijtimoiy-iqtisodiy sohada amalga oshirilgan ishlar Andijon viloyatining ushbu sohadagi ishlar hisoboti ko‘rsatiladi.

***Kalit so‘zlar:** davlat, ijtimoiy(sotsial) davlat, huquqiy davlat, ijtimoiy siyosat, ijtimoiy himoya, bandlik, sog‘liqni saqlash, ijtimoiy daftarlar(temir, yoshlar, ayollar).*

Ijtimoiy davlat- bu har bir fuqaroning munosib turmush sifati va darajasiga erishish, ijtimoiy tafovutlarni yumshatish va muhtojlarga yordam berish uchun ijtimoiy adolat tamoyillariga muvofiq moddiy boyliklarini adolatli taqsimlashga qaratilgan davlat modelidir.

“Ijtimoiy davlat” tushunchasi birinchi marta XIX asr o‘rtalarida Lorens fon Shteyn tomonidan ilgari surilgan. U davlat g‘oyasi tenglik va erkinlikni tiklash, kam ta’minlangan sinflarni boy va kuchlilar darajasiga ko‘tarish, davlat “barcha a’zolarining iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotini amalga oshirishi, chunki birining rivojlanishi boshqasining rivojlanishining sharti va natijasidir”. Ijtimoiy davlat – umumiy tamoyillari (aralash iqtisodiyot, ijtimoiy muammolarni hal qilishda ishtirok etish va boshqalar) dunyoning iqtisodiy rivojlangan aksariyat mamlakatlarida amalga oshirilgan model. Ijtimoiy davlat tushunchasi L.F.Shteyn, J.Ofner, F.Nauman,

A.Vagner asarlarida ilk marotaba shakllana boshlagan. Farovonlik davlati nazariyasining eng izchil modeli Lorens fon Shteynning “1789-yildan beri Fransiya ijtimoiy harakati tarixi” asarida batafsil yoritib berilgan. Ijtimoiy davlat modeli Buyuk Britaniya, Fransiya, Shvetsiya, Italiya, Belgiya, Daniya, Finland, Germaniya, Portugaliya, Ispaniya, Avstriya, Gretsiya, Yaponiya, Niderlandy, Shveysariya, AQSh kabi davlatlarda qo‘llanilmoqda. Huquqiy va dunyoviy davlat tushunchasi Germaniya, Ispaniya, Italiya, AQSh, Fransiya kabi davlatlar konstitutsiyalarda ifodalangan.

“Huquqiy davlat” kategoriyasi bilan bir qatorda “ijtimoiy davlat” fenomenini ilmiy tadqiq va tahlil mavzusiga aylantirish muhim ilmiy, amaliy hamda metodologik ahamiyatga ega. Ijtimoiy davlatchilik tushunchasi XIX asr oxiri XX asr boshlarida vujudga keldi. Bu davrda noliberal nazariyotchilar “erkinlik”ning yangi “pozitiv” talqinini ilgari surib, davlatning ijtimoiy yo‘naltirilgan siyosati g‘oyasini ilgari surishdi. Ikkinchi jahon urushidan keyin bir qator G‘arbiy Yevropa davlatlarining ya’ni Germaniya, Fransiya, Italiya, Rossiya, Turkiya, Daniya, Shvetsiya va boshqa bir qator davlatlarning Konstitutsiyalarida “sotsial davlat” ya’ni “ijtimoiy davlat” formulasi o‘z ifodasini topgan edi. Ijtimoiylikning eng asosiy sharti esa inson shaxsiga, uning sha’ni, qadr-qimmat, erkiga asrab-avaylash pozitsiyasida bo‘lishdan iborat.

Yuridik adabiyotlarda ijtimoiy davlatning tabiatga, belgi va xususiyatlariga oid turli ta’riflar berib kelinadi. Ayrim tadqiqotchilar ijtimoiy davlatni fuqarolarning ijtimoiy-iqtisodiy huquqlarini ta’minlovchi davlat deb baholanadi. Ammo bu ta’rif ijtimoiy davlat atamasini yetarlicha ochib bera olmaydi. U ancha teran mazmun-mohiyatga egadir. Rossiya Fanlar Akademiyasining muxbir a’zosi, yuridik fanlar doktori M.V.Baglayning fikricha “Sotsial(ijtimoiy) davlat- fuqarolarni ish bilan ta’minlashga sharoit yaratadigan, umumiy daromadlarni budjet vositasida qayta taqsimlaydigan, odamlarga turmush kechirishning eng quyi chegarasini(minimumni) ta’minlaydigan, kichik va o‘rta mulkdorlar hissasi ko‘payishiga ko‘maklashadigan, yollanma mehnatni muhofaza qiladigan, ta’lim madaniyat, sog‘liqni saqlash va oila masalasida g‘mxo‘rlik qiladigan, ijtimoiy ta’minotni muntazam yaxshilaydigan davlatdir”. Professor O.E.Leyts tomonidan berilgan ta’rifga ko‘ra “sotsial davlat-nafaqat huquqiy tartibotni muhofazalashi, shuningdek kam ta’minlanganlar va butun

jamiyat manfaati uchun ijtimoiy siyosatni amalga oshirishi lozim”. Professor E.I.Kozlova va O.E.Kutafin ijtimoiy davlatni ijtimoiy tenglik, umumiy hamjihatlik va o‘zaro ma’sullik prinsiplarining huquq vositasi mustahkamlanganligiga tayanib, yuksak ijtimoiy taraqqiyotni ta’minlashni bosh vazifasi deb biluvchi davlat deb ta’riflaydilar. Ijtimoiy davlat zaif insonlarga ko‘maklashadi, iqtisodiy(moddiy) boyliklarni ijtimoiy adolat prinsipi asosida taqsimlab, har bir insonga munosib hayot kechirishini ta’minlash uchun xizmat qiladi.

Ijtimoiy davlatning funksiyasi ancha keng bo‘lib, bular: aholi bandligini ta’minlash, jamiyat miqyosida moddiy boyliklarni byudjet yo‘li bilan muvozanatlash, fuqarolarning mehnat sharoitlarini yaxshilash va ularni muhofaza etish, ta’lim-tarbiya borasida g‘amxo‘rlik qilish, oilalarni himoya qilish, ijtimoiy ta’minot tizimini yaxshi yo‘lga qo‘yish, aholi sog‘ligini saqlash va sportni rivojlantirish kabi funksiyalardan iborat. Mazkur sohalaridagi ijtimoiy faoliyat iqtisodiyotga davlat aralashuvini kengaytirmaydi, balki erkin bozor iqtisodiyotini qo‘llab quvvatlash va tadbirkorlikni rivojlantirishni nazarda tutadi. Ijtimoiy davlatning maqsadlariga erishish ijtimoiy siyosat uslublari bilangina chegaralanib qolmasdan, tegishli qonunchilik va ma’muriy tashkiliy tuzilmalarni ham vujudga keltirish zarur.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining IX bobi “Iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va ekologik huquqlar” deb nomlanib, ushbu bob tarkibiga kiruvchi 42-43-moddalarida fuqarolar erkin kasb tanlash va faoliyat yuritish, xavfsiz va gigiyenik jihatdan qulay sharoitda mehnat qilishi, ishsizlikdan muhofazalanish huquqiga ega. Mehnatga haq to‘lashning eng kam miqdori insonning munosib turmush darajasini ta’minlash zaruriyatini hisobga olgan holda belgilanadi. Ishga qabul qilishda qonunda monelik qiluvchi holatlardan tashqari barcha holatlarda ularni jinsi jihatidan, homiladorlik holatlaridan qat’iy nazar ishga qabul qilinadilar. 1998-yil 1-maydagi 616-I-son bilan tasdiqlangan O‘zbekiston Respublikasining “Aholini ish bilan ta’minlash to‘g‘risida”gi qonuni (21.01.2021-yil yangi tahriri) ham aholini ijtimoiy jihatdan qo‘llab quvvatlash va munosib ish darajasi bilan ta’minlash kabi holatlarni o‘z ichiga oladi. Bundan tashqari 2017-2021-yillarga mo‘ljallangan “Harakatlar

strategiyasi"ning 4-yo'nalishi "Ijtimoiy sohani rivojlantirish" deb nomlangan. Ushbu yo'nalish doirasida aholi bandligini ta'minlash, fuqarolarni ijtimoiy jihatdan qo'llab quvvatlash va himoya qilish va ularni salomatligini saqlash choralari ko'rish nazarda tutiladi. Dastur doirasida 78 ta tuman tibbiyot birlashmasi, 7 ta shahar va 2 ta viloyat ko'p tarmoqli tibbiyot markazini qayta qurildi, tez tibbiy yordam xizmati 1200 ta maxsus avtotransport bilan ta'minlandi. So'nggi yillarda jamiyat a'zolari tomonidan ko'p qo'llanilayotgan Temir daftar, Yoshlar daftari, Ayollar daftari kabi Ijtimoiy himoyaning yagona restry asosida shakllantirilayotgan, aholini ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan qo'llab quvvatlashning bir ko'rinishidir.

Mamlakatimiz rahbarining 2021-yil 7-dekabr O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining qabul qilingani munosabatining 29-yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimida so'zlagan nutqida ham bu masalaga alohida to'xtalib o'tgan edi. "...hozirgi kunda O'zbekiston ijtimoiy davlat va adolatli jamiyat qurish sari dadil bormoqda. Shu sababli "Yangi O'zbekiston – ijtimoiy davlat", degan tamoyilni konstitutsiyaviy qoida sifatida muhrlashning vaqti-soati yetdi"..., "Ijtimoiy davlat muhtojlarga uy-joy, yashash uchun zarur bo'lgan iste'mol tovarlarining eng kam miqdori belgilab qo'yilishini nazarda tutadi. U shaxs va uning oilasi munosib hayot kechirishi uchun yetadigan ish haqi, bandlikni ta'minlash, xavfsiz mehnat sharoitini yaratish, kambag'allikni qisqartirishni talab qiladi. Shu bilan birga, ishsizlikdan himoyalalanish, kafolatlangan sifatli ta'lim, malakali tibbiy yordam, barcha uchun teng imkoniyatlar, oilalar, bolalar, ayollar, qariyalar, nogironligi bor shaxslarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash ham ijtimoiy davlatning asosiy vazifasidir. Shular qatorida yashash uchun zarur resurslar – ichimlik suvi, tabiiy gaz, elektr energiyasi, transport va boshqa qulayliklar bilan ta'minlanish, majburiy mehnatga taqiq qo'yish ham ijtimoiy davlatda muhim ahamiyat kasb etadi. Bir so'z bilan aytganda, ijtimoiy davlatda hech kim e'tibordan chetda qolmaydi, o'z muammolari bilan yolg'iz tashlab qo'yilmaydi".

Bugungi kunda 2023-yilda yangidan ishlab chiqilgan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 1-moddasida "O'zbekiston- boshqaruvning respublika shakliga

ega boʻlgan suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat” deb ta’kidlandi.

Ijtimoiy himoyaga muhtoj aholini har tomonlama qoʻllab quvvatlash va daromadini oshirish, kambagʻallikni qisqartirish borasidagi ishlarni qay tartibda amalga oshirilayotganini koʻrsatish misolida birgina Andijon viloyatini misol tariqasida olsak birgina 2022-yilda viloyat miqiyosida 54.6 mingta yangi ish oʻrni yaratildi, ushbu vazifa belgilangan prognozlariga nisbatan 126.6 foizga bazaarildi. Bandlikka koʻmaklashish markaziga ish soʻrab murojaat qilgan 72.4 ming nafar fuqaroning 68 foizi ish bilan taʼminlandi. Kam daromadli 18 mingta xonadonda 2 mln bosh parranda boqish yoʻlga qoʻyildi. Ijtimoiy daftarlarga kiritilgan fuqarolarga jami 28 mlrd soʻmlik moddiy koʻmak koʻrsatildi. Sogʻliqni saqlash sohasida bir muncha ishlar amalga oshirilganiga qaramay viloyat boʻyicha tugʻruq komplekslarida 10 ta onalar oʻlimi qayd etildi. 1 yoshgacha boʻlgan bolalar oʻlimi ham qariyb 11 foizga ortgan. Fuqarolar tashabbusi loyihasi uchun qariyb 12.6 mlrd soʻmlik mablagʻ aholi ijtimoiy hayotini yaxshilash uchun ajratildi.

ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. X.T.Odilqoriyev Davlat va huquq nazariyasi darslik-IIIV-2018
2. X.T.Odilqoriyev Konstitutsiyaviy huquq darslik-IIIV-2014
3. I.A.Karimov Oʻzbekiston Respublikasining marhum birinchi prezidenti Oʻzbekiston iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yoʻlida T-Oʻzbekiston-1995
4. Sh.M.Mirziyoyev Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini taʼminlash- yurt taraqqiyot va xalq farovonligining garovi T-Oʻzbekiston-2017 16-bet
5. Lex.uz hukumat sayti
6. uz.lidep UZLiDeP sayti
7. Rossiya Federatsiyasi Konstitutsiyaviy huquqi-2007 V.M.Beglay
8. Fuqarolik jamiyati, davlat va huquq-1998 O.E.Leyts
9. Rossiya konstitutsiyaviy huquqi-1999 E.I.Kozlova, O.E.Kutafin